

UDK 272-274.5-675-284 Luther M.

Primljeno: 23. 2. 2018.

Prihvaćeno: 21. 3. 2018.

Pregledni članak

KATOLIČKI GOVOR O MARTINU LUTHERU I REFORMACIJI TIJEKOM POVIJESTI I DANAS

Jure ZEČEVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

Jure.zecevic.bozic@gmail.com

Sažetak

Osoba Martina Luthera uvijek je privlačila pažnju, tijekom povijesti i danas. Ne iznenađuje stoga što mu je osobita pažnja posvećena i povodom obilježavanja 500. godišnjice reformacije. Rad istražuje katolički govor o Martinu Lutheru tijekom vremena i pokazuje da je taj govor višeslojan i različit, da poznaje određene mijene u pristupu Lutheru, i to ne samo ovisno o povijesnim epohama nego i o individualnim polazištima katolika koji su vrednovali Lutherovo djelo. Spektar katoličkog govora o Lutheru seže od nazivanja Luthera krivovjercem i neprijateljem Crkve do proglašavanja svjedokom evanđelja, borcem za slobodu i njemačkim nacionalnim junakom. Suprotno uobičajenom mišljenju da su katolici ranije Luthera vidjeli samo kao »negativca« i da ga danas – u »eri ekumenizma« – vrednuju samo kao »pozitivca«, autor rada uspijeva pokazati da je tzv. »blažeg« ali i »tvrđeg« pristupa katolika Lutheru bilo i u prošlim stoljećima i u novije vrijeme, s time da u novije vrijeme ipak prevladava nastojanje da se kod Luthera ne previdi i ono što je bilo pozitivno. Nasuprot hiperkritičkom pristupu na jednoj strani i eufemističkom pristupu na drugoj strani, autor ukazuje na potrebu realnog i objektivnog vrednovanja Martina Luthera i njegova djelovanja. Odgovorno vrednovanje Luthera ne može biti utemeljeno na pristranom »konfesionalnom navijanju« nego na multidisciplinarnom i znanstveno utemeljenom istraživanju činjenica. Ono će i kod Martina Luthera znati prepoznati i artikulirati ono što je vrijedno, ali i ono što je prožeto nesavršenošću. Premda su nesavršenost i grešnost stupnjevite naravi, ipak od njih nije slobodan nijedan čovjek.

Ključne riječi: Martin Luther, reformacija, katoličko-luteranski odnosi, ekumenski dijalog, katolici, luterani, evangelići.

Uvod

Katolički govor o Martinu Lutheru nedvojbeno pokazuje određene promjene, jednako kao i govor reformacije o katolicima. U početcima reformacije govor Luthera o katolicima i katolika o Lutheru bio je uistinu radikaln i često je poprimalo neprimjerene, neukusne, pa čak i vulgarne oblike s izravnim pozivima na nasilje. Primjerice, koliko god velik umjetnik bio Lucas Cranach (Stariji), teško ćemo moći razumjeti Lutherovu ekstremno neukusnu instrumentalizaciju Cranachova talenta u borbi protiv papinstva koja, premda karikaturalno, doslovno poziva na prezir i »linč« papa i papinstva.¹

Luther bez pridržaja papu naziva »Antikristom« a papinstvo »Regnum Satanae« – »Sotoninim kraljevstvom«. Godine 1545. objavio je spis *Protiv rimskog papinstva, đavlom utemeljenog*.²

Dakako da ni druga, katolička, strana u tim vremenima nije birala riječi ni izraza. Primjerice, papin izaslanik na saboru u Wormsu 1521. godine Hieronymus Aleander ocrtao je Luthera sljedećim riječima: »I da bi sve druge Lutherove neizbrojive zloće radi kratkoće ostale neispričane, ovaj je jedini, ne čovjek, nego kao zli neprijatelj u ljudskom liku s primljenim monaškom odjećom, sabrao ponajviše prokleta krivovjerja nekih krivovjeraca... u jednu smrdljivu kaljužu.«³ Johannes Cochläus nazvao ga je 1549. godine: »Izrodom đavla, s kojim je bio u savezu.«⁴ Luther je u tadašnjoj katoličkoj perspektivi prikazivan kao razbojnik koji je zbog svoje zloće ustao protiv pape.

¹ Do koje mjere je ondašnji govor »jednih« o »drugima« bio nepriličan, uvredljiv i prezriv svjedoči npr. grafika Lucasa Cranaha Starijeg iz 1545. godine pod naslovom »Ortus et origo papae« (Pojava i podrijetlo pape), kojoj je Luther pridružio vlastite rimovane stihove. Na njoj je karikaturalno prikazan nacereni Sotona, koji vrši veliku nuždu, a ono što izlazi iz Sotonina analnog otvora jesu pape i kardinali. Scena je popraćena i natpisom »Nativitas Papae et cardinalium« (Rođenje pape i kardinala). Druga Cranachova grafika iz 1545. godine prikazuje pape i kardinale povješane na vješalima, a popraćena je Lutherovim stihovima i riječima »Digna merces papae satanissimi et cardinalium suorum« (Zasluzena plaća sotonskoga [najsotonskijega] pape i njegovih kardinala). Navedene grafike moguće je pronaći i na internetu.

² Martin LUTHER, *Wider das Papstum zu Rom vom Teufel gestiftet (Protiv rimskog papinstva, đavlom utemeljenog)*, Wittenberg, 1545.

³ Otto Hermann PESCH, »Ketzerfürst« und »Vater im Glauben«. *Die seltsamen Wege katholischer »Lutherrezeption« (Knez krivovjeraca i otac u vjeri. Neobični putovi katoličke »recepcije Luthera«)*, u: Hans Friedrich GEISSER, *Weder Ketzer noch Heiliger. Luthers Bedeutung für den ökumenischen Dialog (Ni krivovjerac ni svetac. Lutherovo značenje za ekumenski dijalog)*, Regensburg, 1982., 125.

⁴ Usp. Hubert JEDIN, *Wandlungen des Lutherbildes in der katholischen Kirchengeschichtsschreibung (Mijenjanje slike o Lutheru u pisanju katoličke crkvene povijesti)*, u: Karl FORSTER (ur.), *Wandlungen des Lutherbildes (Mijenjanje slike o Lutheru)*, Würzburg, 1966., 81.

Kada je riječ o odgovornosti za konfrontacije, sukobe i raskole – ne ulazeći ovdje u detaljnije analiziranje i ispitivanje tko je više i tko je manje odgovoran za tadašnje stanje, odnosno tko se više i tko se manje ogriješio o »duh evanđelja« – potrebno je imati u vidu da Drugi vatikanski koncil uči da su se podjele događale »ne bez krivnje ljudi s objiju strana«⁵.

Nije kršćaninu jednostavno razumjeti kako je moguće da crkvene osobe, koje bi kao Kristovi nasljedovatelji uvijek trebale polaziti od Isusa Krista i njegovih »metoda« ophođenja, mogu toliko mrziti i vrijeđati jedni druge.⁶ Da bi se barem donekle odgonetnulo razloge te krajnosti i radikalnosti potrebno je temeljito poznavati glavna obilježja te epohe, društvene i crkvene okolnosti toga vremena i potom se duboko uživjeti u stvarnost i mentalitet ljudi u to vrijeme. Riječ je o svijesti i savjesti da je onaj drugi duboko u zabludi, da je »on« stoga protivnik Božji, a da sam »ja« na Božjoj strani i nedvojbeno u pravu. Akteri su subjektivno doživljavali da je riječ o – za čovjekovo vječno spasenje – neizmjerljivo važnim i sudbonosnim pitanjima: o istini i laži, o pravdi i nepravdi, o životu i smrti i stoga se borba oko tako značajnih sadržaja vodila i svim žarom i »svim sredstvima«.

Na opisanoj sadržajnoj pozadini može se bolje razumjeti narav katoličkog govora o Martinu Lutheru, osobito onoga kritičkog i negativnog.

1. »Evolucija« katoličkog stava o Lutheru?

Kao što se može očekivati, ne postoji jedinstven »katolički« pristup Lutheru te stoga ne postoji ni neki sadržajno i na općoj razini usuglašeni i propisani katolički način govora o njemu. Kardinal Walter Kasper piše: »Ima toliko slika o Lutheru koliko ima knjiga o Lutheru.«⁷ U kontekstu teme ovog rada mogli bismo čak reći da katoličkih stavova o Lutheru i katoličkih načina govora o njemu ima koliko i katolika.

⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), br. 3, u: *Dokumenti*, Zagreb, ⁵1998. (dalje: UR).

⁶ Ovaj rad se odnosi u prvom redu na kršćane (Luthera i pape, luterane i katolike), no radikalni i uvredljivi odnos i govor, kada je riječ o Martinu Lutheru, nije pogađao samo katolike nego i druge skupine u njemu suvremenom društvu. Tako je Luther, primjerice, godine 1543. objavio spis uperen protiv Židova pod naslovom *O Židovima i njihovim lažima*. Usp. Martin LUTHER, *Von den Juden und iren Lügen (O Židovima i njihovim lažima)*, Wittenberg, 1543.

⁷ Walter KASPER, *Martin Luther – ekumenska perspektiva*, Zagreb, 2017., 9. Hoće se reći da svaki autor svojom novom knjigom o Lutheru donosi i jednu novu, u nečemu izmijenjenu sliku o Lutheru, donosi – u većoj ili manjoj mjeri – jedno novo vrednovanje Luthera i njegova djelovanja.

Kardinal Kasper također zapaža određen proces mijenjanja slike o Lutheru: »Pritom se slika koju su si ljudi tijekom 500 godina stvorili o Martinu Lutheru umnogome promijenila: Luther kao reformator, Luther kao crkveni otac protestantizma, Luther kao borac za razum i slobodu, Luther kao hrabri njemački nacionalni junak.«⁸ Na tragu Kasperovih riječi možemo zaključiti da je pristup Lutheru u određenom smislu dinamičan, varijabilan i dijalektičan.

Kasper uočava određenu evoluciju u katoličkim vrednovanjima Luthera, od onih kronološki ranijih do suvremenih vrednovanja, pri čemu su suvremena, prema Lutheru pozitivnija, tolerantnija i afirmativnija od onih u ranijim epohama. »Za katolike je Luther dugo vremena bio samo krivovjerac koji snosi krivnju za raskol zapadne Crkve, sa svim njegovim lošim posljedicama do danas. Ta su vremena uglavnom prošla. Katoličko lutherovsko istraživanje u 20. stoljeću donijelo je znakovit preokret u shvaćanju Luthera: dovelo je do priznavanja Lutherove izvorne vjerske težnje, do pravednijeg suda o krivnji za crkveni raskol i, u znaku ekumenizma, do recepcije nekih njegovih spoznaja te osobito njegovih crkvenih pjesama.«⁹

Shema po kojoj bi kronološki ranija katolička vrednovanja Luthera i njegova djelovanja bila samo negativna a novija samo pozitivna odviše je pojednostavljena.¹⁰

Suprotno uobičajenom mišljenju da su katolici ranije Luthera vidjeli samo kao »negativca« i da ga danas – u »eri ekumenizma« – vrednuju samo kao »pozitivca«, činjenica je da je tzv. »blažeg« i »tvrđeg« katoličkog pristupa Lutheru bilo i u prošlim stoljećima i danas, no s Kasperom ćemo se složiti da, za razliku od ranijih stoljeća, u novije vrijeme kod katolika ipak prevladava nastojanje da se kod Luthera ne previdi i ono pozitivno.

⁸ *Isto.*

⁹ *Isto*, 10.

¹⁰ Primjerice, upravo u povodu 500. obljetnice reformacije godine 2017, Dietrich Emme, u kontekstu idealizacije Lutherova mladenačkog odlaska u samostan, navodi sljedeće Lutherove riječi: »Nach dem außerordentlichen Ratschluß Gottes bin ich zum Mönch gemacht worden, damit sie mich nicht gefangennehmen. Sonst wäre ich sehr leicht gefangen worden. So aber konnten sie es nicht, weil – es nahm sich der gantz orden mein an.« (Po izvanrednoj providnosti Božjoj učinjen sam monahom da me ne bi uhitili. Inače bih bio vrlo lako uhićen. No tako to nisu mogli, jer se za me zauzeo čitav red.) Emme tumači da je riječ o situaciji nedugo prije negoli je Luther 17. srpnja 1505. godine stupio u samostan, polazeći od toga da je u dvoboju smrtno ranio svoga protivnika Hieronimusa Buntza iz Windsheima. Takvi dvoznačno iščitavani podatci mogu se i danas koristiti bilo za potkrepu teza o Lutherovoj »prijeko naravi«, bilo za potkrepu teza o njegovoj razložnoj i iskrenoj upućenosti na »sola gratia«. Usp. Dietrich EMME, Luther floh ins Kloster, weil er einen Studenten getötet hatte (Luther je pobjegao u samostan jer je ubio jednog studenta), u: <https://gloria.tv/article/9EEwT23T13MJ16ChFzTnevme> (18. II. 2018.).

2. »Katoličke« negativne slike o Lutheru

Riječ »katoličke« u gornjem naslovu uputno je staviti u navodnike, budući da je pitanje što se sve može i smije nazivati »katoličkim« vrlo složeno i diskutabilno. Primjerice, katkada je, da bi se nešto nazvalo »katoličkim«, dovoljno da je riječ o osobi koja se izjašnjava kao katolik, a katkada se inzistira da se »katoličkim« smije nazivati samo ono što dolazi od tzv. »službene Crkve«, ma što to na kolokvijalnoj razini značilo. U tom drugom smislu stavovi pojedinačnih crkvenih povjesničara i teologa koji su katolici – bilo o Lutheru bilo o nekome ili nečemu drugome – ne moraju samim time biti i »katolički«, to jest podudarani s autentičnim naukom Crkve.

Metodološki gledano ta druga i sljedeća treća cjelina u radu nemaju pretenzija pobrojiti i prikazati niti sve one koji prema Lutheru imaju negativan stav niti sve one koji u njemu i njegovu djelu prepoznaju i pozitivne elemente vrijedne pažnje. Stoga ćemo u tim cjelinama imena protagonista različitih načina govora o Lutheru navesti tek egzemplarno, kao primjere i »uzorke« određenog tipa govorenja o njemu.

Istraživači koji su se bavili katoličkom slikom o Lutheru kao najistaknutije katoličke nadahnitelje i oblikovatelje negativne slike o njemu navode Ivana (Johannes) Cochläusa (1479. – 1552.), Heinricha Deniflea (1844. – 1905.) i Hartmanna Grisara (1845. – 1932.).

Ivan (Johannes) Cochläus, građanskim imenom Dobenek, bio je jedan od najžešćih Lutherovih osporavatelja i protivnika. Kao humanist isprva je doduše imao razumijevanja za Luthera, no nakon Lutherove radikalizacije i spaljivanja papine bule *Exurge Domini* 1520. godine promijenio je odnos prema njemu.¹¹ Želio je pomirenje između Luthera i Rima i stoga je počeo kritizirati Lutherovu radikalnost. U Wormsu je 4. travnja 1521. godine ponudio Lutheru javni »teološki dvoboj«, no Luther to nije prihvatio. Među njima se razvilo i osobno neprijateljstvo. Na saboru u Augsburgu 1530. godine sudjelovao je u izradi Confutatio Augustana (Opovrgnuće Augsburške vjeroispovijesti), a zastupao je katoličku teologiju i na Regensburškim religijskim razgovorima 1546. godine. Razočaran Lutherom Cochläus je propovijedao protiv njega i posredstvom apostolskog nuncija informirao Svetu stolicu o Lutheru i njegovim spisima, osobito onim proturimskim, koje je s njemačkog prevodio na latinski jezik. Godine 1549. sastavio je spis pod naslovom *Commentaria de actis et scriptis Martini Lutheri* (Komentari djela i spisa Martina Luthera) i upravo je tim djelom

¹¹ Kao reakciju na papinu bulu Luther je 15. kolovoza 1520. izjavio: »Mi ovdje smo uvjereni da je papinstvo prijestolje pravog i stvarnog antikrista.«

ponajviše utjecao na katoličku sliku o Martinu Lutheru u nadolazećim stoljećima.¹² Prema crkvenom povjesničaru Hubertu Jedinu Cochläus je Luthera okarakterizirao kao »razaratelja jedinstva Crkve, beskrupuloznoga demagoga i drskog revolucionara, koji je svojim herezama u propast strmoglavio nebrojene duše, te Njemačkoj i cijelom kršćanstvu donio beskrajnu patnju«¹³. Ipak, valja spomenuti da Cochläusovo djelo sadrži velik broj originalnih vijesti u pogledu Luthera koje su dragocjene za »lutherologiju«.

Heinrich Denifle (Friedrich Heinrich Suso Denifle), krsnim imenom Josef Anton, dominikanac, profesor u Grazu, djelatnik u Vatikanskim arhivima, među ostalim bavio se i crkvenom poviješću. Napisao je i djelo u dva sveska *Luther und Luthertum in der ersten Entwicklung; quellenmäßig dargestellt (Luther i luteranstvo u prvom razvoju; predstavljeno na temelju izvora)*.¹⁴ Za njega je Luther: »iznimni svrgavatelj, revolucionar, koji je u svom vremenu nastupao poput demona i bezobzirno na tlo rušio ono što je poštivalo tisućljeće prije njega; zavodnik, koji je sa sobom otrgnuo stotine tisuća u svoje kobne zablude, lažni prorok, koji je u svome proturječnom nauku kao i u svome grešnom životu očitovao potpunu suprotnost od onoga što bi se zahtijevalo i očekivalo od jednoga Božjeg izaslanika; lažljivac i varalica, koji je baš po cijenu odustajanja od svih moralnih brana pod geslom kršćanske slobode privukao sebi tako mnogo obmanutih«¹⁵. Svojim apologetskim i kontroverzističkim pristupom Martinu Lutheru i njegovu djelu Denifle je u XIX. stoljeću uvelike utjecao na kontinuitet kritičkog odnosa prema Lutheru i njegova negativnog vrednovanja kod katolika, istodobno dajući snažne poticaje istraživanju Luthera i luteranstva.¹⁶

Pored Cochläusa i Deniflea među poznatijim kritičarima, osporavateljima i promicateljima negativne slike o Lutheru navodi se i isusovac Hartmann Grisar. Djelujući u XIX. i XX. stoljeću, on je utjecao na održavanje negativnog govora o Lutheru sve do suvremenog doba. Kada su protestantski crkveni povjesničari i teolozi 1883. godine, povodom jubileja Lutherova rođenja ponovno

¹² Usp. Remigius BÄUMER: Cochläus, Johannes, u: *Theologische Realenzyklopädie*, VIII, Berlin – New York 1981., 140–146.

¹³ Usp. Hubert JEDIN, *Wandlungen des Lutherbildes in der katholischen Kirchengeschichtsschreibung*, 80.

¹⁴ Heinrich DENIFLE, *Luther und Luthertum in der ersten Entwicklung*, I, II, Mainz, 1904., 1909.

¹⁵ Heinrich DENIFLE, *Luther in rationalistischer und christlicher Beleitung*, Mainz, 1904., 33.

¹⁶ Na Denifleov način govora o Lutheru i reformaciji sličnim apologetsko-kontroverzističkim tonom uzvratila je i »druga« strana. Naime, evangelički crkveni povjesničar Theodor Kolde je 1904. godine u Leipzigu objavio djelo pod naslovom *P. Denifle, Unterarchivar des Papstes, seine Beschimpfung Luthers und der evangelischen Kirche (P. Denifle, papin podarhivar, njegovo vrijeđanje Luthera i Evangeličke crkve)*.

napali papinstvo, da bi obranio Katoličku crkvu on sastavlja spis *Reformatorenbilder (Slike reformatora)* u kojem, među ostalim, osporava protestantski govor o Lutheru kao »glasniku istine« i ukazuje na određene crte Lutherove osobnosti, koje on drži patološkima. Braneci katoličke pozicije, on detaljno istražuje Lutherov život i spise i 1911./1912. objavljuje Lutherovu biografiju u tri sveska, što se drži njegovim životnim djelom. Ipak, nakon Prvoga svjetskog rata, njegova antilutherovska retorika primjetno se ublažava.¹⁷

3. »Katolički« prepoznavatelji pozitivnih osobina Martina Luthera

3.1. Sposobnost samokritičnosti kao čimbenik promjene katoličkog govora o Lutheru

Promjena od izrazito negativnog pristupa i načina govora o Martinu Lutheru povezana je s naglašenijom samokritikom u Rimokatoličkoj crkvi. Na tom području novo ozračje unijeli su teolozi i crkveni povjesničari Sebastian Merkle (1862. – 1945.) i Adolf Herte (1887. – 1970.). Herte je 1943. godine napisao i u tri sveska objavio djelo *Katolička slika o Lutheru u zarobljenosti Cochläusovih komentara o Lutheru* u kojem je pokazao koliko je dotadašnji katolički govor i pristup Lutheru bio određen Cochläusovim polemičkim i kontroverzističko-apologetskim pristupom.¹⁸ Herte drži da se na Cochläusovu tragu gotovo sva katolička literatura o Lutheru do XX. stoljeća trudi pokazati da je Martin Luther »bio čovjek bez morala, ponosan, ohol, hvalisav, ljubitelj poze, pakostan i lažljiv, čas onaj koji prijete, čas onaj koji puze, pun licemjerja, laži i prividne nezabludivosti, besramni, sjetilnosti predani pisac«¹⁹. Katolička literatura, piše dalje Herte, navodi »da je on čak bio u općenju s đavlom, kako mu se gotovo neprekidno i višestruko posve ozbiljno predbacivalo još i u XIX. stoljeću«²⁰.

Umjesto uobičajene prakse da se kod drugoga traži, vidi i oslovljava samo negativno, kod Merklea i Herte kao i kod sve većeg broja katoličkih intelektualaca, teologa i crkvenih povjesničara novijeg doba uočava se tendencija da se istim kriterijima mjeri i tzv. »tuđe« i tzv. »vlastito«. Taj samokritički pristup omogućio je da se kod Lutherova lika i djela uoče i priznaju i one dobre strane.

¹⁷ Usp. Josef Grisar: Grisar, Hartmann, u: *Neue Deutsche Biographie*, VII, Berlin, 1966., 95–96.

¹⁸ Adolf HERTE, *Das katholische Lutherbild im Bann der Lutherkommentare des Cochläus*, I, II, III, Münster, 1943.

¹⁹ Usp. *Isto*, I, IX.

²⁰ Usp. *Isto*, I, XII.

Multidisciplinarni i uravnoteženi te utoliko realniji i objektivniji pristup Lutheru i njegovu nauku katolicima je bio otežan već i zbog toga što su se Lutherovi spisi nalazili na indeksu zabranjenih knjiga, a budući da im je bilo zabranjeno čitanje njegovih knjiga, s njegovim likom upoznavali su se uglavnom posredno preko katoličkih polemičara, čime se novim naraštajima uglavnom tradirala dominantno negativna slika o Lutheru. No, ne bi se trebala previđati ni činjenica da se katolički radikalni pejorativni govor o Lutheru uvelike hranio istim takvim kontinuiranim govorom o papama i Katoličkoj crkvi.

3.2. *Primjeri novijeg katoličkog vrednovanja Luthera na razini teologa i crkvenih povjesničara*

Već u vrijeme tzv. prosvjetiteljstva, koje je u određenom smislu sklono nivelirati konfesionalne razlike, pojedini katolički teolozi za Luthera imaju i riječi priznanja. Oni, navodi Hubert Jedin, »veličaju njegovu pobožnost, njegov duh i njegove spoznaje, njegovu rječitost i njegovu radinost, da čak i njegov nauk«²¹. Ono što se s katoličke strane možda najviše i najčešće prepoznaje kao Lutherova pozitivno vrednovana osobina jest njegova duboka religiozna težnja i njegov vjernički žar. Nju uočavaju i odaju joj priznanje i Joseph Lortz i Hubert Jedin i Otto Herman Pesch.

Godine 2016. kardinal Walter Kasper, bivši predsjednik Papinskoga vijeća za promicanje jedinstva kršćana, objavio je knjigu pod naslovom *Martin Luther. Eine ökumenische Perspektive (Martin Luther. Ekumenska perspektiva)*. U njoj na vrlo odmjeren način i pomno probranim izričajima govori o Lutheru i pozitivnim stranama njegova djelovanja.²² Kao što je prethodno spomenuto, Kasper navodi da je novije katoličko bavljenje Lutherom imalo najmanje četiri pozitivna učinka i da je dovelo:

1. do priznavanja Lutherove izvorne vjerske čežnje;
2. do pravednijeg suda o krivnji za crkveni raskol;
3. do recepcije (prihvaćanja) nekih njegovih spoznaja;
4. do prihvaćanja »njegovih crkvenih pjesama« (na bogoslužnoj razini).

U najnovije vrijeme, u godini obilježavanja 500. obljetnice reformacije poznati suvremeni katolički Münchenski ekumenski teolog Peter Neuner objavio je opsežnu knjigu čiji naslov glasi *Martin Luthers Reformation – Eine katholische*

²¹ Usp. Hubert JEDIN, *Wandlungen des Lutherbildes in der katholischen Kirchengeschichtsschreibung*, 84.

²² Knjiga je prevedena i na hrvatski jezik: Walter KASPER, *Martin Luther – ekumenska perspektiva*, Zagreb, 2017.

*Würdigung (Reformacija Martina Luthera – katolička počast)*²³. Već sam naslov knjige sugerira da autor Lutheru i reformaciji pristupa konstruktivno i s poštovanjem. To ga ipak ne priječi da Luthera opiše i na sljedeći način: »Luther nije tražio zajedničko i nije gradio mostove, njegova struka je bila proturječenje i zagrižljiva kontroverzija. Imao je mnoge neprijatelje i u njima je gledao neprijatelje Božje i križa Kristova. Tko nije bio s njime, bio je protiv njega, njegov neprijatelj, kojega je obasipao oporom kritikom, često i izrugivanjem, pri čemu se očito naslađivao grubim formulacijama.«²⁴ Nakon čitanja Neunerove knjige njegov se pristup Lutheru može opisati već upotrebljavanom sintagmom: »Ni krivovjerac ni svetac.«

3.3. *Primjeri novijeg katoličkog vrednovanja Luthera na najvišoj hijerarhijskoj razini*

Prepoznavanje i pozitivno vrednovanje značajki Lutherove osobe i sastavnica njegove teologije i njegova djelovanja na najvišoj razini Katoličke crkve u novije je vrijeme dolazilo više puta do izražaja. Kao primjer navodimo prigodni govor pape Benedikta XVI. u kapitulskoj dvorani augustinskog samostana u Erfurtu 23. rujna 2011. godine.²⁵ Benedikt XVI. tada je pozvao da se kod ekumenskih susreta ne prakticira samo žalovanje zbog podjela i raskola nego da se prakticira i zahvaljivanje Bogu za sve ono – ne malo – jedinstvo koje nam je On očuvao i koje nam uvijek iznova dariva.²⁶

Jednako tako je i sadašnji papa Franjo tijekom svojega prošlogodišnjeg posjeta Švedskoj, upravo u povodu početka obilježavanja 500. godišnjice reformacije, uočio i istaknuo pozitivne strane Luthera i reformacije. Papa, dakako, ne niječe i ne previđa negativne posljedice podjele koja je nastala reformacijom. On jasno kaže: »Podjela je bez sumnje bila neizmjerni izvor trpljenja i nerazumijevanja.« To se i ranije govorilo i to nikome nije sporno. Dovoljno je samo donekle poznavati povijest poslijereformacijskih konfrontacija da bismo

²³ Peter NEUNER, *Martin Luthers Reformation – Eine katholische Würdigung*, Freiburg – Basel – Wien, 2017.

²⁴ Usp. *Isto*, 16.

²⁵ Riječ je o samostanu u kojemu je Luther položio svoje redovničke zavjete.

²⁶ »Deshalb sollten wir bei einer ökumenischen Begegnung nicht nur die Trennungen und Spaltungen beklagen, sondern Gott für alles danken, was er uns an Einheit erhalten hat und immer neu schenkt. Und diese Dankbarkeit muß zugleich Bereitschaft sein, die so geschenkte Einheit nicht zu verlieren mitten in einer Zeit der Anfechtung und der Gefahren«, vidi: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/speeches/2011/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20110923_augustinian-convent-erfurt.html (18. II. 2018.).

se suglasili s tim Papinim riječima. Novi pristup Martinu Lutheru i reformaciji, koji uočava i pozitivne strane reformacije vidljiv je npr. kada Papa kaže da nam je reformacija »istodobno pomogla iskreno postati svjesni da bez Gospodina ne možemo ništa učiniti«. Navikli smo na govor da mi katolici imamo sve što nam treba i da reformacija zavađa, konfrontira, razara, ranjava i ruši, ali govor da reformacija istodobno nečemu i koristi, u nečemu pomaže, kod nas katolika ne čuje se tako često. Stoga takav govor ima egzemplarnu vrijednost, vrijednost primjera i uzora te zavrjeđuje pažnju, tim više jer tako govori i »svoje« katolike tomu uči rimski papa.²⁷

I dok se u ranijim stoljećima na objema stranama trošila silna energija i napor da se dokaže drugoj strani prihvatljivost ili neprihvatljivost luteranskog slogana »sola fides«, papa Franjo u njemu kao i u reformaciji općenito vidi »mogućnost da bolje shvatimo neke vidove naše vjere«. ²⁸

U kontekstu prijepora tijekom povijesti s obzirom na »sola scriptura«, odnosno na značaj i ulogu Biblije u životu vjernika, papa Franjo kaže doslovno: »Sa zahvalnošću priznajemo da je reformacija omogućila da Sveto pismo bude više u središtu života Crkve [...] Svijet od kršćana očekuje zajedničko svjedočanstvo, da katolici i luterani zajedno naviještaju Riječ Božju.« ²⁹

U kontekstu prijepora oko »sola gratia« papa Franjo drži Luthera relevantnim i za nas katolike. On veli: »Pojmom 'samo po milosti Božjoj' podsjeća nas se da Bog uvijek ima inicijativu, i da prethodi svakom ljudskom odgovoru, i to u istom trenutku u kojemu nastoji potaknuti taj odgovor. Nauk o opravdanju, dakle, izražava bit ljudskoga postojanja pred Bogom.« ³⁰

U pogledu ekumenskog ozračja pomirenja i zajedničkog hoda, papa Franjo je u prigodi toga svojeg posjeta kazao: »Katolici i luterani, započeli smo zajedno hoditi na putu pomirenja. Sada, u okviru zajedničkog spomena reforme iz 1517. godine, imamo još jednu priliku prihvatiti zajednički hod, koji je tijekom posljednjih pedeset godina oblikovan kroz ekumenski dijalog. Ne možemo se predati podjeli i udaljenosti koje je razdvajanje prouzročilo među nama.« ³¹

Papa Franjo naziva Luthera »pametnim čovjekom« koji je bio istinski zabrinut zbog korupcije, svjetovnosti, pohlepe i želje za vlašću, čime je bila za-

²⁷ Usp. Papa u Švedskoj: Katolici i luterani imaju zajedno svjedočiti Božje milosrđe, u: http://hr.radiovaticana.va/news/2016/10/31/papa_neka_katolici_i_luterani_zajedno_svjedo%C4%8De_bo%C5%BEje_milosr%C4%91e/1269170 (18. II. 2018.).

²⁸ Usp. *Isto*.

²⁹ Usp. *Isto*.

³⁰ Usp. *Isto*.

³¹ Usp. *Isto*.

hvaćena Crkva njegova vremena. On se ne predaje ni pred tvrdim konfrontacijama 1517. i susljednih godina te ukazuje da ovogodišnji trenutak obilježavanja onih događaja prije pola tisućljeća ima i pozitivni potencijal, te da o nama, današnjim katolicima i luteranima, ovisi hoćemo li ili nećemo iskoristiti taj pozitivni potencijal. Njegove riječi glase: »Imamo priliku popraviti ključni trenutak naše povijesti, nadilazeći različita mišljenja i nesporazume koji su nam često onemogućavali uzajamno razumijevanje.«³²

4. Potreba uravnoteženog i znanstveno utemeljenog multidisciplinarnog pristupa Martinu Lutheru i reformaciji

Pri govoru o Lutheru i reformaciji, kao i kod svakog drugog govora i teme, uvijek je moguće pretjerati u jednom ili u drugom pravcu. Moguće je, na jednoj strani i dalje tvrdokorno ostajati na začahurenim apologetskim i kontroverzističkim pozicijama, s kojih se Martinu Lutheru i reformaciji pristupa isključivo kao negativnostima. Također je moguće, s druge strane, laksiistički previdati realno stanje te glorificirati Luthera i reformaciju. Budući da se takva stajališta nalaze udaljena na posve suprotnim stranama, nastaju objektivne teškoće zbog razlika u vrednovanju Lutherova profila i njegova djelovanja. Stoga, uz svo zalaganje za ekumensko ozračje, kardinal Walter Kasper posvješćuje i potrebu trijeznog i istinitog pristupa. Crkvama nije potrebno populističko i kvaziekumensko uljepšavanje i time iskrivljavanje stvarnih profila osoba i zbivanja, Crkvama je potreban ekumenski realizam utemeljen na istini. Kasper uočava da je već danas nekima među katoličkim i protestantskim kršćanima, »Luther već gotovo postao zajedničkim crkvenim ocem«³³. Takvi stavovi, premda im često ne manjka benevolentnosti, ipak su odviše sanjarski, idealistički, utopijski i stoga kontraproduktivni s obzirom na pomirenje i jedinstvo.

Walter Kasper drži pozitivnim da većina stavova i izjava u povodu obilježavanja godišnjice reformacije žele zadržati zreli, trijezni i realni pristup Lutheru i reformaciji i ne idu ni u jedan od dvaju spomenutih ekstrema. Premda ta stajališta imaju jasan ekumenski pristup i oko za ono pozitivno kod drugoga, ona ipak ne zatvaraju oči pred činjenicom »da između Crkava i nadalje postoje kontroverzna pitanja«³⁴.

Kao primjer takvoga tipičnog realističkog stajališta s obzirom na Martina Luthera i reformaciju možemo uzeti i stajalište aktualnog predsjednika Papin-

³² Usp. *Isto*.

³³ Walter KASPER, *Martin Luther – ekumenska perspektiva*, 11.

³⁴ Usp. *Isto*.

skog vijeća za jedinstvo kršćana Kurta Kocha. On o Lutheru govori na sljedeći način: »Držim da je Luther imao vrlo, vrlo pozitivnu nakanu: obnovu Crkve, koja je dakako uvijek potrebna, ali da je iz toga nastalo nešto sasvim drugo i da se njega možda ne može sasvim osloboditi od kasnijega razvoja, jer je Martin Luther uz sve pozitivne strane imao i grozne tamne strane koje također valja uzeti u obzir. To što je došlo do loma između Katoličke crkve i njega držim krivnja je na objema stranama.«³⁵

U pogledu mogućeg ukidanja Lutherove ekskomunikacije, u kontekstu nove slike i novoga suvremenog vrednovanja Luthera, kardinal Koch kaže: »Ekskomunikacija je na snazi samo za života. Ona završava smrću. Stoga nije moguće ukloniti je.« Kardinal Kurt Koch, dakle, nekoć izrečenu ekskomunikaciju Martina Luthera drži nepostojećom. No u pogledu uzajamnih osuda s obzirom na nauk Crkve i Lutherov nauk situacija je drukčija. Luther je, podsjećajući Kurt Koch, donosio grozne sudove o Katoličkoj crkvi, Tridentskom koncilu, gdje primjerice kaže da bi svim katoličkim biskupima trebalo odrezati jezik u vratu. Uz to podsjećanje kardinala Kurta Kocha valja još jednom naglasiti da ni tzv. katolička strana nije njemu ostajala dužna.³⁶

Upravo zbog tog tereta povijesti papa Ivan Pavao II. potaknuo je osnutak zajedničke mješovite katoličko-luteranske komisije koja je izradila studiju *Lehrverurteilungen – kirchentrennend*, koja je utvrdila i jasno konstatala da uzajamne agresivne osude, kojima su obje strane jedna drugu slale u pakao, više ne pogađaju Crkve u njihovu današnjem obliku.

5. Pokajničko obilježje današnjega katoličkog govora o Lutheru i govora luteranskih vjernika o katolicima

Dominantan naglasak nama suvremenog govora Katoličke crkve, kada je riječ o obilježavanju 500. godišnjice reformacije, jest isticanje da vidna sastavnica tog obilježavanja treba biti i obostrano priznanje grijeha, prihvaćanje krivnje i kajanje. Zbog čega? Zbog toga, navodi kardinal Kurt Koch, jer nažalost nije došlo do obnove Crkve nego do reformacije, a time i do crkvenog raskola i krvavih ratova XVI. i VXII. stoljeća, sa svim posljedičnim negativnim učincima na cijelu europsku povijest. Obilježavanje godišnjice reformacije bi stoga, uz sve ostale sadržaje, ističe Koch, trebalo biti i povod obostranom priznanju

³⁵ Corinna MÜHLSTEDT, Martin Luther aus der Sicht des Vatikans, u: http://www.deutschlandfunk.de/martin-luther-aus-der-sicht-des-vatikans.886.de.html?dram:article_id=208854 (18. II. 2018.).

³⁶ Usp. *Isto*.

krivnje za grijehе protiv jedinstva i bratske ljubavi Kristovih nasljedovatelja, povod da se izreknu uzajamne molbe za oprost, kako bi, zahvaljujući obilježavanju, mogao nastati veći stupanj pomirenja i jedinstva katolika i luterana.³⁷ Pokajnički pristupi uvijek su primjereni ondje gdje su povrijeđeni ljubav i zajedništvo.

Zaključak

Spektar katoličkog govora o Lutheru seže od njegova nazivanja krivovjercem i neprijateljem Crkve do njegova proglašavanja čovjekom iznimno snažne religiozne čežnje i svjedokom evanđelja. Nasuprot hiperkritičnom pristupu na jednoj strani i eufemističkom pristupu na drugoj strani, u današnjem katoličkom govoru o Martinu Lutheru i njegovu djelovanju potrebno je realno i objektivno multidisciplinarno znanstveno vrednovanje. Ono, dakle, ne može biti utemeljeno na pristranom »konfesionalnom navijanju«, nego na istraživanju i etički korektnom interpretiranju činjenica. Takvo valoriziranje će i kod Martina Luthera znati prepoznati i primjereno artikulirati i ono što je vrijedno kao i ono što je prožeto nesavršenošću. Ne smijemo zaboraviti da – premda su nesavršenost i grešnost stupnjevite naravi – ipak od njih nijedan čovjek nije slobodan, pa to katolici ne trebaju očekivati ni od Martina Luthera. Koliko god se slike i načini govora o Lutheru mijenjali, ni eventualno »uljepšavanje« ni eventualno »poružnjivanje« slike Luthera ne smije biti na štetu istinitosti. Stoga ne iznenađuje zaključak da se današnji katolički govor o Martinu Lutheru i reformaciji, na gotovo svim razinama, od razine hijerarhije preko razine teologa do bazične razine vjerničkog puka, ne sastoji više samo od lamentacija i osuda zbog očiglednih rana raskola, nego sve više očituje svijest i o njihovim pozitivnim učincima u Crkvi Kristovoj, među kojima je, primjerice, i taj da je i sama Katolička crkva Luherovom reformacijom primila snažne i vrijedne impulse za obnovu, usavršenje i dinamizaciju svojega vjerničkog života.

³⁷ Usp. *Isto*.

Summary

THE CATHOLIC DISCOURSE ON MARTIN LUTHER AND THE REFORMATION IN THE PAST AND TODAY

Jure ZEČEVIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
Jure.zecevic.bozic@gmail.com

The person of Martin Luther has always drawn attention, during the past and also today. It is not, therefore, surprising that he received a lot of attention on the occasion of the 500th anniversary of the Reformation. The article investigates the Catholic discourse on Martin Luther throughout time and demonstrates that this discourse has been and is multi-layered, divergent, and that it is marked by certain changes in the approach to Luther that depend not only on historical epochs but also on individual starting points of Catholics who were evaluating Luther's work. The spectrum of the Catholic discourse on Luther spans from calling him a heretic and an enemy of the Church to pronouncing him a witness to the Gospel, a freedom fighter, and a German national hero. Contrary to the customary opinion that Catholics used to see Luther only as a »negative character« in earlier times and that today – in the »age of ecumenism« – they see him only as a »positive character«, the author of this article manages to show that the so-called »soft« and »hard« Catholic approaches to Luther were present during the past as they are today. Nevertheless, more effort is made today not to overlook the positive in Luther. In opposition to the hypercritical approach on the one hand and the euphemistic approach on the other side, the author points out the need to evaluate Martin Luther and his work in a realistic and objective way. A responsible evaluation of Luther cannot be based on a biased »confessional siding«, but on multi-disciplinary and scientifically-based research of facts. Such an approach will be able to recognise and articulate both, what is valuable and what is imperfect, when it comes to Martin Luther. Although imperfection and sinfulness are of gradual nature, no one escapes them fully.

Keywords: *Martin Luther, Reformation, Catholic-Lutheran relations, ecumenical dialogue, Catholics, Lutherans, Evangelicals.*